

Hovdag och råd under äldre medeltid i Sverige.

HANS JÄGERSTAD, *Hovdag och råd under äldre medeltid. Den statsrättsliga utvecklingen i Sverige från Karl Sverkersons regering till Magnus Erikssons regeringstillträde (1160—1331)*. Lund 1948.

Förhållandet mellan konung och adel under äldre medeltid har stått i centrum för svensk historieforskning under 1900-talet. Grunden för den moderna diskussionen lades av K. G. Westman i hans doktorsavhandling »Svenska rådets historia till år 1306» (1904). I vissa punkter och särskilt under betonande av utländska paralleller kunde Sven Tunberg föra

Westmans forskningar vidare, särskilt i HT-uppsatsen »Till den svenska ständerstatens äldsta historia» (1917).

Westman avvisade tanken på ett feodalt inslag i förhållandet mellan konung och adel. En motsatt uppfattning antyddes av Bertil Boëthius 1926 i uppsatsen »Svenska riddarhusets förutsättningar och tillkomst» (Sveriges riddarhus. Utg. under red. av C. Hallendorff). År 1935 påvisade K.-E. Löfqvist i sin gradualavhandling »Riddarväsen och frälse i nordisk medeltid» att det funnits ett starkt feodalt drag i förhållandet mellan konung och adel åtminstone sedan Magnus Ladulås' tid. Stormännen — »nobiles», »majores regni» — bundos genom trohetsed till konungamakten. De voro konungens »män». Det var detta, som konstituerade adelsståndet. Därigenom blevo stormännen mindre aristokratiska än de tett sig för Westman. Det patrimoniala draget i adelsståndet försvagades. I anledning av Löfqvists avhandling underströk Sture Bolin, som kom till det svenska materialet från sina forskningar rörande besläktade problem i dansk historia, att denna syn på förhållandet mellan konung och adel borde föras tillbaka åtminstone till 1200-talets början (HT 1935, s. 422 ff.).

Jägerstad har gått igenom källmaterialet särskilt med avsikt att belysa de mötesformer, som funnos mellan konung och stormän. Han har härvid gett förhållandet mellan konung och adel en uttolkning, som överensstämmer med men samtidigt skärper Bolins och Löfqvists. Jägerstad understryker länsbandet mellan konungen och hans män. Därför bli mötena mellan dem icke i

samma grad som Westman gjort gällande herredagar, representationsmöten, under den äldsta tiden. De bli mera jämförbara med de europeiska furstarnas möten med sina vasaller, »curia», »parlamentum». Därav benämningen »hovdag» i stället för »herremöte» redan i avhandlingens titel.

Det skall icke förnekas, att det kan ha visst vetenskapligt värde att genomföra en tes på det sätt, Jägerstad gjort. Rent allmänt är rec. också sympatiskt inställd till försöken att lösa den äldre medeltidens statsrättsliga problem under större aktgivande på parallellföreteelser i andra europeiska länder än vad som vanligen skett. De medeltida statsrättsliga idéerna ha av givna skäl varit mera internationella än under någon annan tid.

Om rec. därför i och för sig icke har någonting att invända mot termen hovdag, vilken ju även nära överensstämmer med modern forsknings syn på problemet, måste han reagera mot den schematisering och generalisering, som kommer till synes i avhandlingen vid genomgången av »hovdagarna». Man kan exempelvis ställa frågan, om stormännens uppträdande såsom löftesmän vid ingående av traktat med främmande makt skall rubriceras såsom hovdag. Det är lätt att demonstrera vådorna av en sådan metod. När förf. finner att det av konung Birger Magnusson den 20 juli 1310 i Hälsingborg utfärdade brevet om riksdelning nämner 63 herrar som löftesmän, varjämte det tillägges »ac milites alii et armigeri et incolae terrae, qui super haec requisiti simili modo promittent», får han den talrikast besökta svenska »hovdagen» förlagd till dansk botten och diskuterar orsakerna till detta förhållande (s. 196—98). Förf. reflekterar icke över den givna eventualiteten, att de uppräknade herrarna icke varit närvarande vid fredsslutet¹.

Termen »hovdag» har enligt förf. valts dels för att bringa »den författningshistoriska terminologien i överensstämmelse med de inhemska källornas eget språkbruk», dels för att uppnå »terminologisk likformighet med den utländska författningshistoriska litteraturen, inom vilken 'hovdag' eller 'curia' sedan länge varit den gängse beteckningen på den mötesform, som i de latinska urkunderna betecknas som 'consilium generale', 'colloquium', 'parlamentum' etc.» (s. 104).

Gentemot den första motiveringen kan anmärkas, att termen »hovdag» överhuvud icke förekommer i svenskt urkundsmaterial. I den efter utländska förebilder författade Erikskrönikan möter däremot ofta ordet »hov» såsom allmän benämning på festliga

¹ J. Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), s. 196, not 7.

sammankomster, icke i en speciell statsrättslig betydelse¹. På samma sätt stå orden »parlamentum» och »consilium generale» i svenskt urkundsmaterial ej heller som benämningar på en från rådsmötena skild stormannasammankomst. En motsvarighet till det latinska »parlamentum» möter, såsom förf. riktigt anmärker, i Skänningestadgans »samtal» (s. 95). Men att därför generellt se termen »parlamentum» som terminus technicus för en från råds-mötet särskild »hovdag» kan knappast tillrådas. Förf. har emellertid icke tvekat att använda metoden.

För att börja från slutet, så konstaterar förf. om ett möte i Tälge 1328, att det är »överhuvudtaget den sista hovdag, om vilken källorna lämna vittnesbörd». Att det är en »hovdag», icke ett rådsmöte, sluter förf. därav, att i ett av drotsen Knut Jonsson utfärdat brev talas om »parlamentum» (s. 293, 298). Källorna till mötet äro dels ett i Runell-Palmskiölds kronologiska register omtalat »*Riksens råds brev*», dels Knut Jonssons ovannämnda brev. Det sammanhang, vari ordet »parlamentum» i detta förekommer, är följande. Drotsen kungör en överenskommelse, som kommit till stånd den 5 september 1328 »in parlamento Telgis habito inter helsingos ex parte una et bircharlaboa ex parte altera in presencia nostra». Det enda möjliga torde vara att översätta »parlamentum» med »överläggning», nämligen mellan hälsingar och birkarlar i drotsens närvaro. Man kan exempelvis jämföra med uttrycket i Herrevadsklosterbrevet 1305: »in parlamento inter magnificos principes dominos reges Dacie et Swecie apud Fawaeraedalae» (ST 157 a). Ett mötes sammansättning framgår icke av ordet »parlamentum». Om Tälgemötet 1328 veta vi därför icke mera än att rådet där sammanträtt och att hälsingar och birkarlar i drotsens närvaro överlagt och nått överenskommelse.

Förf:s närmast föregående belägg på hovdag är »hovdagen» i Örebro 1321 (s. 273—76)². Det på mötet utfärdade brevet anger sig vara utfärdat av tjugo namngivna herrar »ceterique milites et armigeri eiusdem domini regis de regno Svecie *consiliarii* nuper apud villam Örabru in parlamento constituti». Förf. översätter »vilka nyligen varit samlade till en hovdag i staden Örebro». Översättningen förutsätter att »parlamentum» innebär en terminus

¹ Se de hos Pipping, Erikskrönikans ordsfatt, under »hof» samlade beläggställena. Jfr att Ek betecknar mötet i Skara 1318 som ett »hov» men att den, när det blir fråga om politiskt handlande, låter rådet ensamt framträda (Ek vv 4252—59).

² Förf:s tal på s. 298 om en »hovdag» i Skara 1322 beror på en i avhandlingen ej ovanlig glömska av vad förf. tidigare sagt. På s. 285 ff. rubriceras Skaramötet 1322 riktigt som rådsmöte.

technicus, som den icke kan visas ha i tidens urkundsmaterial. Vad som man på grundval av brevet kan konstatera är att *rådet* varit samlat »in parlamento», till överläggning.

På liknande sätt förhåller det sig med förf:s närmast tidigare belägg på »hovdag», den han rubricerar som »Sveahovet i Stockholm i juni 1320» (s. 259, 262 ff.). I en vidimination från 1324 omtalas, att ärkebiskop Olov och många andra vid detta tillfälle varit samlade »in consilio generali Svecie». Enligt Hälsingelagen har vid samma tillfälle järnbörden avskaffats »av hela konung Magnus' råd», vilket ju endast är en översättning av termen »consilium generale Svecie»; men varför dessa termer skulle innebära någonting annat än kollektivum av den välkända termen »omnes consilarii regni» kan rec. icke inse. Om någonting annat än ett möte, där hela *rådet* varit tillstädes, tala icke källorna.

När det gäller en för förf:s hela framställning så väsentlig punkt som att skilja rådsmöten från möten av större omfattning borde enligt rec:s mening källorna satts under debatt på ett betydligt intensivare sätt än som skett. Men förf. har av någon anledning varit märkligt likgiltig för distinktionen. Detta framgår även, när han diskuterar »hovdagarnas» periodicitet och frekvens (s. 102 f.). I de uppräknningar, som här förekomma, ingå möten, som förf. själv i andra sammanhang konstaterat vara enbart rådsmöten. Läsaren blir därför förvånad, när förf. efter uppräkningarna konstaterar: »Denna översikt vederlägger sålunda talet om att hovdagarna skulle ha upphört under 1200-talet. De ha både före och efter denna tid spelat en betydande roll i den äldre folkungatidens statsliv». Den primära förutsättningen för att kunna konstatera detta borde väl vara, att »hovdagar» och rådsmöten skilts åt i stället för att blandas samman i en översikt.

Det är möjligt, att förf. på ett sätt kan ha rätt i denna punkt — ehuru problemet av allt att döma skall ställas och lösas från andra utgångspunkter — och det är säkert, att i hovdagsteorin ligger en tanke, värd att framföras. Men det måste ske under förutsättningslös och samvetsgrann granskning av källorna samt med större kritik av den egna fantasien. Det skulle ha varit till fördel för avhandlingen, om förf. inriktat sig på dessa uppgifter och avstått från att försöka sätta sina statsrättsliga teorier in i de politiska förvecklingarna under den tid avhandlingen ospänner. Att genomföra även denna uppgift parallellt med den förra har nämligen förf. icke måktat, utan det har kommit att ske på bekostnad av vederhäftigheten.

I enstaka punkter har Jägerstad visserligen fört forskningen framåt. Så är fallet beträffande den evident riktiga dateringen av Alsnö stadga (s. 81—87), parallellen mellan rådets första

uppdykande i Sverige på 1280-talet och dess konstituering i andra länder (s. 107—9) samt diskussionerna av Birger Magnussons och Magnus Erikssons myndighetsålder (s. 143—45, 306—11), även om källmaterialet i sistnämnda punkter är — milt uttryckt — alltför hårt pressat¹.

Men vad som inger allmän skepsis mot avhandlingen både i detaljer och i väsentliga punkter är den nonchalans, varmed förf. behandlar såväl sina källor som den tidigare forskningen, samtidigt som förf. saknar kritik mot de egna kombinationernas bärkraft. Man kan icke lita på Jägerstads uttalanden utan ständig kontroll i källor och litteratur.

Rec. vill understryka, att det i fortsättningen endast kan bli fråga om exemplifiering, som kan utökas nästan efter behag. Men å andra sidan framstår det som nödvändigt att göra denna exemplifiering relativt omfattande för att icke det hårda omdömet må framstå såsom alltför generellt och för förf. orättvist. Av naturliga skäl har rec. företrädesvis valt exemplen i det omfattande avsnitt i Jägerstads avhandling, som står hans egna forskningar närmast. Det kan ej heller hjälpas, att recensionen i vissa punkter får formen av bemötande.

Genom direkta felöversättningar eller feltolkningar når förf. understundom fram till en mening, som passar in i den tes, han för tillfället driver. Han får fram en »kunglig hovdag» på Birger Jarls tid genom att förvandla en bekant och av forskningen tidigare diskuterad påvebullas futurum till perfektum (s. 54 f.). Som belägg på »hovdagar» under Valdemar Birgersson anföres ett brev från mars 1272, enligt vilket ett par stormän »tillsammans med konungen lämnade ett 'gemensamt råd' (ex communi consensu) till upprättandet av ett kanonikat vid Linköpings domkyrka» (s. 62 f.). Brevet kommer i annan dager — och långt bort från förf:s statsrättsliga sammanhang — när man vet att det var fråga om en donation av ett ius patronatus, i vilket just de nämnda stormännen och konungen voro delägare. Den erfarenheten vinnes genom att enbart läsa brevet.

Ödesdigra konsekvenser för förf:s slutsatser blir det, när han vid diskussionen av Örebromötet 1308 i sitt referat förvandlar futurum till perfektum och sedan bygger vidare på referatet (s. 190, jfr nedan s. 314 ff.). På Örebromötet 1321 skulle linköpingsbiskopen Karl enligt Jägerstad ha utlånat 500 m. p. till Sune

¹ Samtidigt med Jägerstads avhandling utkom E. Carlssons uppsats »Landskapsrätt och myndighetsålder» (HT 1948, s. 30 ff.), som uppvisar i huvudsak identiska resultat. I den mån Jägerstad och Carlsson stå oberoende av varandra — ingendera forskaren antyder något annat — stärker det givetvis den förres slutsatser, trots pressningen av materialet.

Jonsson och Peter Hak. »Lånesumman skulle användas som täckning för deras utgifter vid återköpandet av slottet Viborg» (s. 276). Källan är de båda läntagarnas på Örebromötet utfärdade brev, där de erkände, att de fått de nämnda penningarna »et illas pro redempcione castri Viborg . . . totaliter *expendisse*».

Den 11 mars 1312 utfärdade hertig Erik Magnusson en skuldförbindelse i Lybeck på 1000 mark (s. 204). Förf. konstaterar, att »hertigarna i augusti 1313 upptagit ett nytt lån, denna gång på 500 mark av samma lübeckborgare som tidigare. Lånebestämmelserna äro här något skärpta. Icke blott hertigarna utan även deras löftesmän ålades att vid utebliven betalning indraga i Stockholm och där kvarbliva tills lånet återbetalts» (s. 205). Det sista lånet sättes av förf. i samband med att hertigarna i augusti 1313 i Lödöse under festligheter mottagit sina gemåler. Hovhållningen synes förf. ha »överstigit hertigarnas ekonomiska resurser, ty den 26 augusti upptogo de ett lån på 500 mark av lübeckska borgare» (s. 216). Förf:s tal om det andra brevets skärpta bestämmelser torde bero på att han endast läst utgåvornas ingresser; ty just den av förf. nämnda skillnaden finns mellan ingressen i *Diplomatarium Suecanum*, där det första brevet är tryckt, och i *Lübeckisches Urkundenbuch*, där det andra brevet är tryckt. Läser man breven, finner man att de ha exakt lika och verbalt överensstämmande innehåll. Förf. har ej heller reflekterat över, att den tidigare litteraturen endast anför det första brevet och sedan har en hänvisning till det andra, att det är samma lybeckborgare, som äro långivare och att breven äro verbalt lika. Förklaringen erhålles vid en genomläsning av det första brevet, i vilket hertig Erik förband sig att återbetala halva den lånade summan, 500 mark, i augusti 1313. Vid den tidpunkten har hertigen uppfyllt sin förpliktelse. Det »andra lånet» är ett då utfärdat nytt skuldbrev på resterande 500. Om man använder förf:s sätt att kombinera, kunde man konstatera, att festligheterna i Lödöse 1313 skett under så sparsamma former, att hertigarna kunnat återbetala 500 mark.

Jägerstad anser sig ha skäl att antaga, att ärkebiskop Olov av Uppsala innehaft »ställning såsom riksvikarie» under en period omkring 1320 (s. 264 f.). De »tecken, som peka i den riktningen», äro dels »att ärkebiskopen förekommer i alla urkunder från nov. 1319 till dec. 1320, i vilka hertiginnan åberopar medverkan av svenska rådsherrar och stormän», dels att det »finnes ett brev från sommaren 1320, som tyder på att något slags svenskt regeringskansli varit upprättat vid ärkesätet i Uppsala». Beträffande det första argumentet kan nämnas, att »alla urkunder» under perioden nov. 1319—dec. 1320 äro tre till antalet. Ärke-

biskopen är icke ensam om att förekomma i dem alla. Detsamma är fallet med biskop Karl i Linköping och Mats Kettilmundsson. Det brev, som skulle tyda på, att ett regeringskansli funnits vid ärkesätet, är ett av konung Magnus till gotlänningarna ställt brev angående deras årliga skatt. Förf. kommenterar: »Originalet till detta brev har tydligen förvarats vid ärkesätet, ty av en anteckning på avskriften framgår, att denna officiellt verkställdes av notarien och skrivaren vid domkapitlet i Uppsala Henrik Sledor och att avskriften överensstämde med det beseglade originalet, som tydligen förvarades därstädes.» »Henrik Sledor» är identisk med Gustav Vasas kansler Henrik Sledorn och vidimationen kan på sin höjd ge en antydning om att originalet på hans tid förvarats vid ärkesätet. Eftersom brevet är ställt till gotlänningarna, kan originalet icke från början ha funnits i ett svenskt rikskansli utan på Gotland. Däremot är det möjligt, att urkunden förts tillbaka från Gotland av Uppsalakaniken Ödvin, som samtidigt fick fullmakt att uppbära gotlänningarnas skatt (DS 2256). Om man skall söka lokalisera ett rikskansli, kan det emellertid sist av allt ske genom att undersöka var *utgående* brev funnits.

Förf. diskuterar de maktbefogenheter, som enligt riksdelen 1310 tillföll konung Birger i hertigarnas riksdel. Han konstaterar: »Inom detta område var konungens myndighet reducerad till ett minimum. Han förbjöds uttryckligen att 'föreskriva, bjuda eller avdöma något utom beträffande sina män' eller det, som särskilt var avtalat i riksdelningsurkunden» (s. 200). En läsare frågar sig ovillkorligen vad som »särskilt var avtalat i riksdelningsurkunden». Verba formalia lyda: »Praeterea in terris nostris dominus rex, frater noster, nihil praecipere vel mandare sive iudicare debet, nisi de suis hominibus et his quae superius nominatim sunt expressa.» De här kursiverade orden syfta på konungens privata gods i hertigarnas områden, »hona sua patrimonialia et acquisita», vilka tidigare omnämnts och delvis uppräknats. Kungen hade inga andra befogenheter i hertigarnas områden än över sina män och privata gods. Det var samma befogenheter, som hertigarna hade i kungens riksdel!¹ Förf:s sätt att referera, och utan att diskutera den tidigare litteraturen, medför en klar förvanskning av en väsentligt punkt i utvecklingen.

Ytterligare exempel på förf:s käll- och litteraturbehandling komma att lämnas, då i det följande vissa av de avsnitt i avhandlingen, som behandla Birger Magnussons förmyndartid och de följande oroligheterna fram t. o. m. kungavalet 1319 upptagas till mera ingående granskning.

Jägerstad polemiserar utförligt mot Westmans åsikt, att det

¹ J. Rosén, a. a., s. 226 f.

under Magnus Ladulås konstituerade rådet var avsett att utgöra förmyndarstyrelse (s. 111—14). Rec. har all anledning att instämma i en uppfattning, som han själv tidigare hävdad¹ Men även om man måste anta en ledare av centralregeringen, hindrar detta icke, att rådet under omyndig konung haft ökade maktbefogenheter. Detta överensstämmer även med tidens statsrättsliga idéer. Rec. hoppas kunna återkomma härtill. Däremot har rec. inga möjligheter att följa förf. i hans jakt efter andra förmyndare än rådet och Torgils Knutsson (s. 125—42).

Ett av förf:s främsta — och säkert riktiga — argument mot Westmans tes om rådet såsom förmyndare är att det är problematiskt »om verkligen en så månghövdad församling kunnat inträda som förvaltare av konungadömet och föra styrelsen i myndig konungs ställe» (s. 126, 131). Förf. uppskattar antalet rådsmedlemmar till minst tolv världsliga stormän jämte biskopar och andra andliga (s. 121). Men när han sedan söker efter de »verkliga» förmyndarna, tror han sig finna dem i en förteckning på »ett större antal uppräknade svenska stormän», för vilka dominikanorden på ett möte i Västerås 1291 beslutat läsa »suffragia». Slutsatsen blir: »Det ligger mycket nära till hands att antaga, att de uppräknade stormännen utgjorde spetsarna av de makthavande inom riket vid denna tidpunkt . . . Att de uppräknade varit förmyndarstyrelsens medlemmar, göres också troligt av den omständigheten, att samtliga de här uppräknade stormännen under 1280-talet tillhört den politiskt ledande kretsen kring kung Magnus» (s. 135).

Antalet stormän i uppräknningen är så stort, att förf. avstått från att namnge alla. De av förf. namngivna äro tolv. Ett »m. fl.» får ersätta namnen på de återstående sex. Antalet världsliga medlemmar i förmyndarstyrelsen skulle bli aderton. Förf. har utan att reagera kommit fram till en lika eller mera månghövdad församling än Magnus Ladulås' rådsrets, vilken enligt förf. på grund av sin storlek icke kunde fungera såsom förmyndarregering. Däremot är det ytterst sannolikt, att vi i uppräknningen 1291 ha att göra med de världsliga medlemmarna av *rådet* under omyndighetstiden, eftersom dominikanorden vid samma tillfälle riktade en framställning till »*viris venerabilibus et discretis omnibus consilio domini regis Swecie constitutis*» om tilldelning av fattigtionden till dominikanerna i Skänninge (DS 1051, jfr förf. s. 126).

¹ J. Rosén, a. a., s. 43 not 44: »Däremot kan man icke av pergamentsremsan eller av någon annan källa sluta, att rådet såsom en kollegial enhet skulle fungera såsom förmyndarregering. Den maktutövning, som tillföll Torgils Knutsson, behöver således på intet sätt stå i strid med de före konungavalet 1284 träffade avtalen. Det är tvärtom sannolikt, att bestämmelser . . . ingått om en riksföreståndare liksom en sådan förutsattes 1319.»

Ett annat led i förf:s sökande efter förmyndare utgör uttrycket »dominus marscalcus ac alii protectores» i ett brev rörande en jordatvist från juni 1295. Uttrycket ansågs av Westman ej kunna användas i statsrättsligt sammanhang. Förf. hävdar: »Sammanställd med marskens namn kan termen 'protectores' näppeligen åsyfta några andra än de *kungliga förmyndarna*» (s. 129 ff.). Förf. kan emellertid icke prestera något som helst bevis för påståendet. När han i svenskt urkundsmaterial söker efter belägg på »protector» i betydelsen »förmyndare» hittar han endast »tutor» eller »curator» i denna betydelse. »Protector» betyder »beskyddare», »övervakare», i den här aktuella urkunden av de egendomar, varom tvist rådde, och som därför lagts under sekvester i avvaktan på att tvisten skulle lösas.

Även i övrigt tillgriper förf. i detta avsnitt argument och källnotiser såsom bevismaterial på ett sådant sätt, att en läsare får känslan av godtycklighet grundligt befäst. En isländsk annalotis av obestämd proveniens får bevisa påståendet om ett giftermål mellan Torgils Knutsson och en syster till konung Birger (s. 147. Jfr H. Jägerstad, Marsken Torgils Knutssons äktenskapsförbindelser, PHT 1944—45), detta trots att ingen svensk traditionskälla nämner någonting härom och trots att Torgils Knutsson — i motsats till andra med kungahuset besläktade herrar — aldrig av Birger eller hertigarna benämnes såsom deras släkting. Ericus Olai får tjäna såsom belägg på att herr Torgils »någon gång efter konung Magnus begravning 1293 valts till den främste bland förmyndarna» (s. 138 ff.)¹ o. s. v.

¹ Vad som av Jägerstad anföres om Ericus Olais självständiga källvärde i denna punkt torde belysas av en jämförelse mellan Erikskrönikans D-version, den version, som Ericus Olai använt, och Ericus' framställning.

Erikskrönikans D-version.

Tha walde han för än han doo
her Tirgils Knutzsson en wiis man ok
troo
Then ther rikeno skulde första
for thi at hans barn woro sma
Ok antwardade honom i hand
husfru barn oc all sin land
at han skulle rada oc them forsee
som gud ville ok han ok thee
ädhla herra i rikeno bodhe.

Ericus Olai.

Drossetus vero regni Tyrgillus Kanuti
juxta fidem et commissionem regis
Magni *de consensu nobilium et magnatum regni* gubernationi manum
apponens.

Överensstämmelsen är som synes fullständig, delvis verbal. Ingen tvekan kan råda om, att Ericus Olai här följt sin huvudkälla, Erikskrönikan. Därför

Avsnittet »Hovdag och rådsaristokrati intill marsken Torgils Knutssons fall år 1305» (s. 156—72) innehåller icke något nytt av den betydelse att det kan anses befogat att ur den synpunkten dröja vid det. Förf. följer vad de inre och yttre partimotsättningarna angå helt rec:s tidigare framställning¹, detta i större utsträckuppför han också händelsen under 1290, icke under 1293, såsom fallet borde ha varit, om han i överensstämmelse med Jägerstads uppfattning här byggt på »den urkund, enligt vilken Torgils Knutsson någon gång efter konung Magnus begravning 1293 valts till den främste bland förmyndarna». — Medan Erikskrönikan i detta sammanhang — det första där han nämnes i krönikan — omtalar Torgils Knutsson utan titel, har Ericus Olai titeln drots i stället för marsk. Förf. understryker, att denna omständighet måste »väcka uppmärksamhet». Drotstiteln kan icke bero på »någon lapsus hos Ericus Olai, eftersom även de isländska annalerna omtalar Torgils Knutsson som drots». Meningen är uppenbarligen, att herr Torgils först skulle varit drots, innan han blev marsk, eftersom förf. förmodar, att Ericus Olai byggt på en urkund, tillkommen efter konung Magnus begravning 1293 och enligt vilken Torgils »utsetts till förmyndarstyrelsens ledare (och rikets drots?)». Resonemanget faller på den omständigheten, att Torgils Knutsson i urkundsmaterialet är marsk redan i februari 1292 (DS 1060) och sedan regelbundet uppträder med denna titel (24/5, 6/7 1293, 28/6 1295, DS 1084, 1093, 1095, 1133). Även i övrigt skulle det knappast ha varit tillrådligt att dra några slutsatser av Torgils Knutssons drotstitel hos Ericus Olai och i isländsk annaltradition. Det är nämligen att märka, att sedermera under 1300-talet i både Sverige och Norge i regel drotsen var interimsstyrelsens ledare. Därför är det icke märkligt, att Ericus Olai fått in denna titel, då han för första gången påträffade Torgils utan titel men som förmyndarstyrelsens ledare, ej heller att de långt senare skrivande och avlägsna isländska annalisterna försett Torgils Knutsson med den titel, som tillkom den främste ämbetsmannen och interimstyreningens ledare i Norge exempelvis på Magnus Erikssons tid.

¹ Åtskilligt kunde däremot vara att anmärka mot förf:s slutsatser angående rådets funktion under detta tidsavsnitt. Ett par exempel. I Huitfeldts referat av Kolsäterfördraget 1305 uppräknas tio herrar såsom »närvarande». Förf. hävdar, att de »med all sannolikhet» uppträtt i sin egenskap av råds-herrar. Härför skulle tala, att sex av dem »tidigare tillhört rådet». »Det som ställer de närvarande stormännens medlemskap av rådet över allt tvivel, är emellertid, att rådet i förlikningen uppträder som berörd part» (s. 169). Hertigarna förpliktiga sig emellertid i Kolsäterfördraget icke endast att ej tillfoga Torgils Knutsson och andra av konungens råd någon skada utan samma förpliktelse gäller herrar »utanför rådet». Med förf:s argumentering borde detta medföra att även sistnämnda »berörda part» varit representerad bland de uppräknade herrarna. — Förf. hävdar, att rådet ingripit vid biskopstillsättningar. Belägget är omständigheterna i samband med återbesättandet av biskopstolen i Västerås 1300, då enligt kapitlets berättelse om valet kaniken

ning än vad som framgår av redovisningen för litteraturen och längre än vad som är nyttigt för logiken i avhandlingen. Vid omnämmandet av ärkebiskop Nils Allessons brev om öppnandet av Erik den heliges relikskrin 1303 »på begäran av hertig Erik» kommenterar förf.: »Det är heller kanske icke blott en tillfällighet, att hertig Erik i detta brev omtalas som 'filius regis Magni bone memorie'. Frammanandet av Magnus Birgerssons minne i detta sammanhang leder tanken osökt till 1275 års statsvälvning, då ärkestolen jämnade vägen för den dåvarande hertig Magnus, när han med danskt bistånd störtade sin kunglige broder» (s. 159). Men vid skildringen av händelserna 1275 har förf. i motsats till rec. men i överensstämmelse med Erik Lönnroth hävdad, att kyrkan »hållit sin skyddande hand över konung Valdemar» mot Magnus, som i stället stött sig på den världsliga aristokratien (s. 67 ff. Jfr numera även J. Rosén, Tronskiftet i Sverige 1275, Scandia 1947).

Det därpå följande omfattande kapitlet »Konung, hertigar och rådsaristokrati under brödrastridernas första skede 1305—1310» (s. 173—94) skall tagas upp till utförligare diskussion, detta icke minst därför, att förf. här i vissa punkter söker genomföra en ny syn på den inrikespolitiska motsättningen 1306—10.

Rec. har hävdad, att Birger Magnusson under år 1305 kommit under inflytande av en kyrkligt-monarkiskt inriktad krets med den senare ärkebiskopen Nils Kettelsson och dennes broder, Birgers forne lärare, Karl Tydiske i spetsen. Till denna krets slöt sig vissa tjänstelement samt ett fåtal världsliga stormän. Resultatet blev att den världsliga aristokratien under Torgils Knutssons ledning sköts åt sidan. Omsvängningen, som pågått sedan Kolsäterfördraget i början på året, fick sina mest markanta uttryck i fattigtiondens återlämnande till uppsalakanikerna på sommaren 1305 samt i Torgils Knutssons fängsling och avrättning i början av

sedermera ärkebiskopen Nils Kettelsson förklarade sig villig mottaga valet i närvaro av linköpingsbiskopen Lars, junker Valdemar, marsken Torgils Knutsson och »alii domini de consilio domini nostri regis» (s. 152, 170). Rec. har tidigare hävdad, att påtryckningar i samband med tillsättningen ägt rum från de maktavandades sida (Rosén, a. a., s. 104). Men steget är långt och godtyckligt, om man förvandlar ingripandet till ett ingripande av rådet som korpation och gör detta till en rättighet för rådet. Förf. anser, att ett dylikt ingripande från rådets sida var naturligt, »om biskoparna vid denna tid (c: 1300) ansågos som självskrivna medlemmar av rådet» och »då biskoparna genom praxis redan torde ha varit medlemmar av rådet» (s. 152, 156), detta efter att omedelbart innan (s. 151) ha konstaterat att i en församling 1299, som skulle ha omfattat *alla* rådsmedlemmar, endast ingått »fyra (ev. fem)» biskopar. Ätminstone det ena påståendet måste bero på felslut.

1306. Den 29 september 1306 följde en ny avgörande händelse genom Håtunaleken. Birger och hans anhängare fängslades. Hertigarna togo ledningen. De behöll makten fram till riksdeleningen 1310, ehuru ett försök till förlikning med Birger gjordes på Örebro-mötet 1308. Rec. har hävdad, att Håtunaleken innebar, att hertigarna inrikespolitiskt anslöto sig till Torgils Knutssons under tiden fram till 1305 mäktiga världsliga stormannafraktion, medan den kyrkligt-monarkiskt inriktade kretsen i stort sett stod kvar på Birgers sida. Denna partigruppering blev i allt väsentligt gällande under de följande åren.

Jägerstad ansluter sig helt till uppfattningen, att ett kyrkligt-monarkiskt parti tagit ledningen 1305 och att Torgils Knutssons världsliga stormannaparti då skjutits åt sidan. Han redogör utförligt för mötet i Stockholm på sommaren 1305 — utan att ens antyda att mötet och det på detta utfärdade brevet tidigare ingående diskuterats¹. Men förf. avviker sedan i tvenne punkter: Han utpekar med bestämdhet »ledaren» för det kyrkligt-monarkiska partiet. Det är den världslige stormannen, Ängelättlingen Folke Jonsson. Vidare anser förf., att hertigarna efter Håtunaleken fortsatte att ansluta sig till detta parti, icke till Torgils Knutssons världsliga stormannafraktion. Håtunaleken innebar med andra ord icke någon partiförskjutning i Sverige. Dessa båda punkter i förf:s framställning hänga oupplösligt samman. Folke Jonssons närvaro i kretsen kring hertigarna efter Håtunaleken »vederlägger», eftersom han var »ledare» för det kyrkligt-monarkiska partiet, för Jägerstad »talet om att hertigarna genom Håtunakuppen lämnade 'den kyrkligt-monarkiskt inriktade oppositionen mot marsken'» (s. 182).

De argument, som förf. anför för Folke Jonssons ledarställning äro, att han var exekutor av och beseglade Torgils Knutssons testamente samt att han enligt Erikskrönikan fått konungens befallning att meddela den fängslade marsken dödsdomen (s. 177 f.). Det torde icke vara möjligt att av dessa fakta deducera fram en partipolitisk ledarställning. Varför icke lika gärna upphöja stockholmsfogden Kristian, som ävenledes beseglade och var exekutor

¹ Linder, De svenske lagmännens ställning till konung och folk, s. 18 f., Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapiteln under medeltiden, s. 134 med not 4, K. G. Westman, a. a., s. 175 ff., J. Rosén, a. a., s. 99 ff. Rec. har (a. a., s. 102 f.) gentemot Westmans uppfattning formulerat satsen: »Det är också säkerligen felaktigt att betrakta denna omsvängning såsom resultat av ett majoritetsbeslut i råds-kretsen.» Hos Jägerstad möter (s. 175) om samma sak satsen: »Beslutet har i vilket fall som helst icke tillkommit genom något majoritetsbeslut inom rådet.»

av Torgils Knutssons testamente, till den politiske »ledaren»? Ty det kan väl aldrig vara meningen, att Erikskrönikans omnämnande av Folke Jonssons roll vid avkunnandet av dödsdomen skall ha bevisvärde i denna punkt.

Förf. anför vidare ett Håkan Ingeborgsson Lämas morgongåvobrev, utfärdat den 4 januari 1306 i Nyköping, och beseglat av konungen, hertigarna samt en släktkrets. Förf. konstaterar: »De stormän, som vid denna kritiska tidpunkt — endast några veckor efter marskens fängslande — varit församlade hos konung Birger och hans bröder, måste givetvis antagas ha varit positivt inställda till den vidtagna åtgärden.» Folke Jonsson är icke med bland beseglarna. Men förf. finner, att fyra av de tolv beseglarna varit fastar i herr Folkes morgongåvobrev 1299. Han får så ett indicium på Folkes ledande roll. Bortsett från kombinationernas löslighet i övrigt, måste det bestämt sägas ifrån, att det icke är görligt att dra politiska slutsatser ur brev av naturen morgongåvobrev, där släktens medverkan under alla omständigheter förutsattes. Det hade vidare varit lyckligt om förf. erinrat sig omständigheterna vid fattigtionens återlämnande på sommaren 1305. Det är icke givet, ej ens troligt, att utfärdarna av brevet härom alla gillade åtgärden. Man kunde förvisso uppträda i konungens och hertigarnas omgivning 1305—06 utan att gilla deras gemensamma politik gentemot marsken¹.

Folke Jonssons ledarställning 1305 låter sig icke bevisas med en sådan metod, som förf. valt. Påståendet blir rent godtyckligt. Det kan tilläggas, att herr Folke överhuvud icke förekommer i de avgörande politiska sammanhang under året 1305, då omsvängningen ägde rum. Det är först vid marskens avrättning 1306 som han dyker upp — och då veta vi ingenting om hans *politiska* roll. Under omsvängningen 1305 är det andra herrar, som stå i förgrun-

¹ Förf. hävdar vidare i detta sammanhang, att Folke Jonssons släktkrets under Birger Magnussons omyndighetstid »spelat en politisk roll. Efter Torgils Knutssons maktillträde har denna släktgrupp skjutits åt sidan. Herr Folke uppträder heller icke i någon enda politisk urkund under åren 1295—1305». De fyra herrar förutom Folke Jonsson, som detta gäller, äro Rörik Birgersson, Filip Ingevaldsson, Magnus Marinesson och Mats Kettilmundsson. Av dessa nämnes Folke Jonsson endast en gång — i en privatarkund — före 1295, det år då Birger enligt förf:s åsikt blivit myndig. Rörik Birgersson, Magnus Marinesson och Mats Kettilmundsson kunna ej visas ha varit medlemmar av rådet tidigare. Filip Ingevaldsson hade senast i april 1305 efterträtt brodern Johan i lagmans- och rådsämbeten. Påståendet att dessa herrar »skjutits åt sidan» 1295—1305 saknar allt stöd i källorna, eftersom ingen av dem kan visas ha intagit en politisk maktställning *före* denna tid.

den, Nils Kettelsson, som sedermera avkunnade sin kyrkliga dom över Torgils Knutsson, Karl Tydiske, biskop Isarnus i Strängnäs, stockholmsfogdarna. Endast genom att förtiga dessas framträdande på den politiska scenen 1305 har förf. kunnat skjuta fram Folke Jonsson. Tillvägagångssättet är analogt med det, som möter, om vi gå till det andra ledet i förf:s tes, påståendet att hertigarna efter Håtunaleken icke anslöto sig till Torgils Knutssons världsliga stormannaparti i motsättning till den monarkiskt-kyrkliga kretsen utan höllo fast vid den sistnämnda.

För förf. räcker det att »ledaren» för den kyrkligt-monarkiska kretsen Folke Jonsson efter Håtunaleken anslutit sig till hertigarna och fått donationer av dem för att konstatera, att Birgers fångsling icke medförde någon partiförskjutning. Han ser sig visserligen nödsakad att nämna att hertigarna »av någon anledning» ansågo sig tvungna att fängsla ärkebiskopen Nils Kettelsson — ett egendomligt steg av regenter, som höllo fast vid den kyrkligt-monarkiska regimen av 1305. Men förf. nämner icke, vart övriga medlemmar av denna krets togo vägen efter Håtunaleken, det motstånd, som bjöds av ärkebiskopens broder Karl Tydiske och fogden Kristian, ärkebiskopens förehavanden efter frigivningen 1307 och 1305 politiskt inflytelserika kretsars fullständiga försvinnande i politiskt aktmaterial, tills de 1308 och 1310 dyka upp såsom Birgers löftesmän. Den ende i den kyrkligt-monarkiska kretsen — om han någonsin oreserverat tillhört denna — som efter Håtunaleken anslutit sig till hertigarna, är Folke Jonsson. Genom att upphöja denne till »ledare» har — utan hänsyn till alla andra faktorer — förf:s tes genomdrivits. Folke Jonsson framstår icke såsom ledare av det kyrkligt-monarkiska partiet. Om han tillhört detta, måste han i stället karakteriseras såsom en av ett fåtal överlöpare 1306. Belöningen har kanske varit donationerna på hösten detta år. En helt annan sak är nämligen, att hertigarna efter Håtunaleken på allt sätt sökt få en uppgörelse till stånd med konungens kvarvarande anhängare, framför allt de kyrkliga kretsarna (jfr Rosén, a. a., s. 117 ff. I det sammanhanget skall man också se hertigarnas, av förf. helt missförstådda kyrkliga privilegiepolitik). Det orimliga i teorien om Folke Jonssons »ledarställning» i det kyrkligt monarkiska partiet framgår även, om vi följa förf:s framställning längre fram i tiden. I mars 1310 påträffas Folke i konungens omgivning tillsammans med några andra världsliga stormän. Konsekvensen av förf:s resonemang med utgångspunkt i Folke Jonssons ledarställning borde ha blivit, att den kyrkligt-monarkiska kretsen nu lämnat hertigarna och gått över till Birger. Men slutsatsen är den motsatta: Missnöje hos den gamla rådsaristokratien med hertigarnas regim (s. 187)!

Förf:s slutsatser i denna punkt illustreras lika tydligt, om man går till hans karakteristik av hertigarnas råd under tiden efter Håtunaleken. Han konstaterar, att »av de elva hertigligena råds-herrar, som sålunda kunna namngivas under skedet mellan konung Birgers fängslande i Håtuna och hans frigivning i samband med hovdagen i Örebro i mars 1308, ha två varit utläningar . . . två ha varit kyrkans män . . . och resten — möjligen med undantag för Birger Persson — har tillhört släktkretsen kring drotsen Abjörn Sixtensson» (s. 180—84).

Först kan nämnas, att de båda utläningarna äro medlemmar av släkten Kyren, som enligt Erikskrönikan spelat en roll redan under Torgils Knutssons tåg mot Ryssland. De båda kyrkliga representanterna äro den under hertigarnas regim utvalde linköpingsbiskopen Karl samt den helt okände kaniken Torgils, onekligen något egendomliga representanter för kyrkan under en kyrkligt-monarkisk regim. Ingen av de i samband med omsvängningen 1305 framträdande kyrkliga dignitärerna nämnas såsom hertigarnas rådserrar eller anhängare. Det återstå sedan sju världsliga medlemmar i denna rådsrets. De ha enligt förf. »tillhört släktkretsen kring drotsen Abjörn Sixtensson». Det hade lönat mödan att jämföra dessa rådsmedlemmar och överhuvud kretsen av världsliga stormän vid hertigarnas sida åren 1306—08 med rådsmedlemmarna under Torgils Knutssons maktperiod. Om dessa sistnämnda uttalar förf. (s. 148): »Rådet synes under denna tid ha haft en påfallande konstant sammansättning. Samma råds-herrar uppträda ofta i urkund efter urkund. Kärnan i denna råds-rets har utgjorts av ett kring marsken Torgils Knutsson grupperat släktparti.» Detta »kring Torgils Knutsson grupperade släktparti» återfinnes på tvenne undantag när bland hertigarnas anhängare efter Håtunaleken, vilka förf. karakteriserar såsom ett kring Abjörn Sixtensson grupperat släktparti. Av sexton kända världsliga hertiganhängare 1306—08 ha elva antingen tillhört rådet eller spelat en politisk roll under Torgils Knutssons maktperiod, medan de, som tillhört den kyrkligt-monarkiska kretsen 1305, stått kvar vid Birgers sida. De enda av Torgils Knutssons rådsrets, som icke återfinnas såsom hertigarnas anhängare efter Håtunaleken, äro Svantepolk Knutsson och Ture Kettilsson. De äro också de enda, som tillhört Magnus Ladulås' råd. Men förf. konstaterar, att hertigarna 1306 hållit fast vid det kyrkligt-monarkiska partiet i opposition mot Torgils Knutssons stormannafraktion.

Det är givet, att misstagen beträffande partigrupperingen i samband med Håtunaleken bidragit att snedvrída förf:s hela fortsatta framställning. Den tenderar ständigt att göra Birger till målsman för det världsliga stormannapartiet, hertigarna till förkämpar

för de kyrkligt-monarkiska idéerna, huru starkt än materialet spjärnar emot detta schema. Rec. anser det icke nödigt att ingå på fortsatt detaljgranskning. Han fortsätter i stället med exemplifiering.

Läget i Sverige under slutet av 1309 och början av 1310 karakteriseras av Jägerstad på följande sätt: »Flera av den gamla rådsaristokratiens medlemmar ha begivit sig ur landet och uppsökt konung Birger i landsflykten, där de kunna påvisas i konungens omgivning flera månader före det slutliga riksdelningsavtalet». Detta tolkas som ett utslag av missnöje med hertigarnas regim från aristokratiens sida (s. 187 f.) — trots att »ledaren» för det kyrkligt monarkiska partiet tillhör »överlöparnas» skara. Omedelbart innan omtalar förf. att »av traditionskällorna att döma någon fredspreliminär avtalats i dec. 1309». Nu är det icke endast traditionskällorna, som ge upplysningar om en sådan fredspreliminär utan också primärmaterial. Den är ett faktum. Vi veta därför icke, om förekomsten av svenska stormän i konungens omgivning är en följd av förlikningen mellan honom och bröderna eller av missnöje med de sistnämnda. Problemet är diskuterat i forskningen (Rosén, a. a., s. 177 ff., 227 ff., 242 ff.) men okänt för Jägerstad.

En annan viktig punkt gäller Örebromötet 1308 (s. 188—94). Huvudkällan är ett Birgers vittnesbrev om de löften, han i samband med sin frigivning ur fängelset under exceptionellt bindande förpliktelser avgett. Konungen förklarade sig härvid på förhand nöjd med de anstalter, hertigarna *i en framtid* kunde göra för honom. De »*terras, contractas et bona*», som hertigarna kunde lämna till honom, skulle han styra enligt rikets lagar och icke utkräva extra gårdar. Om det skulle komma att gå så, att hertigarna dogo och Birger överlevde dem, förband han sig att icke utkräva några nya skatter utan efter begärt och erhållet samtycke av rikets stormän¹, att icke förfölja hertigarnas män, att

¹ »*novas aliquas impositiones, tallias seu gravamina subditis regni nullatenus inponere debeamus, nec de consensu et voluntate maiorum regni requisitis pariter et optentis.*» Rec. har tidigare i referatets form återgett detta så, att Birger förband sig att »icke pålägga nya skatter *utan* »*de consensu et voluntate maiorum regni*». Jägerstad (s. 191 f., jfr t. ex. s. 257) översätter däremot språkligt riktigt »*inte ens* om samtycke och bifall begärts och erhållits av rikets stormän». Rec:s referat grundar sig på överväganden, som bort motiveras. En ordagrann översättning av »*nec*» med »*ej ens*» gör orden »*requisitis pariter et optentis*» meningslösa och oförståeliga. Fick Birger icke pålägga extra skatter *ens* med samtycke av rikets stormän, kan man icke förklara, varför han skulle av dem begära *och erhålla* sådant tillstånd. Urkunden före-

icke godtyckligt fängsla riddare, väpnare och andra personer eller utan laga dom lägga beslag på deras egendomar.

Vad vi här ha att slå fast, är att överlämnandet av en *riksdel* till Birger framstod såsom *en framtida möjlighet*, medan han omedelbart skulle medverka till att slott, som ännu befunno sig i hans anhängares händer, skulle överlämnas till hertigarna. Vidare, att de utförliga förpliktelserna beträffande godtycklig beskattning och fängsling etc. hänföra sig till en tänkt, högst eventuell situation, *då Birger efter hertigarnas död kunde bli herre i riket*. Att bestämmelserna insatts i sådant sammanhang, icke på tal om de »terras», som hertigarna kunde vilja överlämna till Birger, ger vid handen, att han icke tillämnats en suverän ställning i dessa.

Med förbiseende av tempus återges nu detta av Jägerstad på följande sätt: »Konungen förklarade sig nöjd med det, som hertigarna beslutat att överlämna till honom» (s. 190). »Vid hovdagen i Örebro har konung Birger ånyo erkänts som konung över hela riket. I mötesurkunderna omtalas han upprepade gånger som 'rex Sveorum et Gotorum'. Detta är ett grundläggande faktum vid en bedömning av den ställning, som man vid hovdagen i Örebro tillämnat konungen» (s. 193).¹ »Tre grundläggande principer ha här blivit fastslagna: 1. Riket skulle styras efter lagarna. 2. Nya skatter finge ej införas ens efter hovdagens samtycke. 3. Konungens doms- och straffrätt gentemot stormännen begränsades till sådana mål, som handlades och avdömdes vid de normala domstolarna. De framförda kraven ha karaktären av en handfästning, som förelagts konung Birger före hans återinträde i kunglig maktutövning» (s. 192). Man får »icke förbise, att konung Birger redan i örebroavtalet den 26 mars 1308 fått sig tillerkänd en fullt suverän ställ-

ligger endast i Hadorphs avskrift. Den saknar icke felaktiga upplösningar av förkortningar (jfr »summam» för »sententiam»). Omedelbart efter det här diskuterade stället möter konstruktionen »bona ipsorum occupare non debemus, nisi prius legittime sint convicti». Det synes föreligga alla skäl att insätta »nisi» i stället för »nec» och anta att *n* upplöstes felaktigt som *n̄* av Hadorph. Endast därigenom nås en vettig tolkning och en tolkning, som dessutom överensstämmer med allt vad vi i övrigt veta om extra gärders påläggande. Det kan i övrigt knappast anses för sannolikt, att rådsaristokratien 1308 skulle ha frånhänt sig sin främsta maktbefogenhet och dessutom hävdad, att extra gärder icke i någon situation kunde tänkas.

¹ Birgers kungatitel i Örebrobrevet säger givetvis ingenting annat än att han icke formellt avsatts. När han under sin tidigare fängelsetid av hertigarna benämnes med samma titel (DS 1548 o. s. v.), vill väl ingen påstå att han av dem »ånyo erkänts som konung över hela riket».

ning inom sitt eget område. Konungen förutsättes nämligen få rätt att upptaga skatter, eftersom han förbjöds att pålägga *nya* skatter. Även hans domsrätt har erkänts, blott han förband sig att icke fängsla stormän eller konfiskera deras gods på *olagligt* sätt. Då konungen fick lova att icke förfölja hertigarnas anhängare, har man tydligen utgått ifrån att han skulle få sådana som under-såtar» (s. 194).

Genom att ändra urkundens tempus och genom att — utan någon diskussion — blanda samman de utfästelser, som gällde för olika i en framtid tänkta situationer, kommer förf. fram till sina resultat. Det må ursäktas rec., om han med sådana utgångspunkter avstår från att diskutera det insättande av Örebromötet i sitt politiska sammanhang, som förf. till slut försöker sig på¹. Annars har Jägerstad givetvis rätt i, att bakom Birgers förpliktelser med avseende på beskattning och fängsling ligger ett stormannaklassens krav. Detta har veterligt aldrig förnekats utan tvärtom understrukits av forskningen (jfr Rosén, a. a., s. 146). Men därifrån är steget långt till att vrida det därhän, att kraven, som resulterat i *Birgers* ytterligt bindande förpliktelser, egentligen varit riktade mot hertigarna. Det får ske via ett godtyckligt antagande om ett »hertigarnas motbrev», om vars existens vi sakna alla under-ätelser, etc.

I de följande kapitlen om »Rådet och hovdagen under riksdelningens tid 1310—18» (s. 195—229) och »Mats Kettilmundssons rikshövitsmannaskap 1318—19» (s. 230—46) är förf:s framställning av ungefär samma art som i de tidigare, här diskuterade avsnitten. En detaljdiskussion skulle knappast här försvara sin plats². Rec. skall i stället inskränka sig till att såsom avslutning diskutera en väsentlig punkt: konungavalmötet 1319 (s. 247—58).

¹ I samband med förf:s tolkning av vad som ägt rum på Örebromötet står också redogörelsen för den rådsrets, som möter i ett på mötet av hertig Erik ensam utfärdad pantebrev till Lyder de Kyren. I brevet uppräknas 20 världsliga stormän, bland dem Birgers anhängare före mötet Karl Tydiske, Ragvald Puke och Johan Huvud. De benämns »consiliarii nostri». Jägerstad ser i denna sammanblandning av konungens och hertigarnas anhängare »ett försök till gemensamt råd för riket», trots den territoriella uppdelning, som han anser ha ägt rum på mötet (s. 185 f.). Bortsett från att en sådan uppdelning icke ägt rum, återstår det för förf. att bevisa att »consiliarii nostri» i ett av hertig Erik ensam utfärdad brev kan betyda icke endast hertigens utan också Birgers rådsherrar.

² Några axplock ur dessa kapitel må göras: Förf. hävdar, att rådet under riksdelningens år spelat en mera betydelselös roll än tidigare, särskilt på den hertigligen sidan (s. 203 ff.). En jämförelse på grundval av de exempel,

Förf. framhåller inledningsvis, att »medan det vuxit upp en hel litteratur om själva konungavalet 1319, har forskningen jämförelsevis litet sysslat med det s. k. frihetsbrevet, som i samband med konungavalmötet utfärdats av tjugofem andliga och världsliga stormän i Uppsala den 8 juli. Följden har blivit, att de omdömen om brevet, som förekomma i sammanfattande historiska framställningar, vila på en lös grund» (s. 248). Därefter återger förf. hela brevet i översättning. Även om uttrycket »sammanfattande historiska framställningar» är något svävande — det är väl framför allt den vetenskapliga litteraturen, förf. har att ta hänsyn till? — så bibringas läsaren det intrycket, att vad förf. i fortsättningen har att säga är nytt och originellt.

Så är fallet, när förf. utan någon hänvisning till litteraturen framhåller: »En av de märkligaste sidorna av detta brev är otvivelaktigt, att man här för första gången finner kyrkliga och världsliga stormän sida vid sida värnande om 'de rättigheter, friheter, privilegier och gamla sedvänjor, som tillkomma alla och envar av sagda Sveriges rikets män och kyrkor'. De hårda striderna mellan den kyrkliga och världsliga aristokratien, vilka ännu förekommo under Torgils Knutssons dagar, äro emellertid redan förbi, och en intim intressegemenskap mellan dessa båda ledande samhällsklasser är här grundlagd» (s. 250). Orden äro endast en lätt omskrivning av vad som tidigare framhållits i den litteratur, vars omdömen om

förf. anför, visar snarast motsatsen. Förf. anför i sammanhanget (s. 207): »Under riksdelingens tid har rådet icke bara å ömse sidor intagit en relativt underordnad ställning, utan synes även haft en begränsad omfattning. Detta kontrasterar mot den ansvällning, som kom till synes vid hovdagen 1308, då icke mindre än tjugo världsliga stormän uppträdde som rådsherrar.» Antalet kända världsliga rådsherrar under riksdelingens tid är tjuogoett! Det är onödigt att påpeka, att man med sådana »jämförelser» kan komma till vilka slutsatser, man vill. — Förf. har en lång utläggning om dateringen av riksdelingen 1314—15 (s. 218—22). Den bygger i betydligt större utsträckning än vad som framgår av förf.:s redogörelse på rec.:s diskussion av samma problem. Rec. har väl gjort mera än byggt på Gråbrödraannalerna och Ericus Olai? (Jfr förf. s. 218.) Trots att förf. vill stödja rec.:s ståndpunktstagande, är det tyvärr icke möjligt att följa med i den utredning, som presteras. Sålunda är det icke görligt att bygga teorier på den omständigheten, att hertig Erik i brevet uppträder ensam i första personen, trots att båda hertigarna stå såsom utfärdare. Den enklaste förklaringen härtill är, att brevet satts upp i Eriks kansli. En belysande parallell erbjuder Hälsingborgstraktaten 1310 (ST 173). Antagandet att hävdaskiftesbrevet skulle vara koncept strandar på att det är bevarat hos Hadorph *med sigillavritningar*.

frihetsbrevet enligt förf. vilar på en lös grund¹. Härmed kan sammanställas, att vad förf. säger om frihetsbrevet såsom slutpunkt i de stormannaklassens konstitutionella strävanden, som tidigare framträtt exempelvis på Örebromötet 1308 och vid riksdelningen 1310 (s. 256 ff.) nära överensstämmer med vad som tidigare framhållits i litteraturen².

Här liksom tidigare i avhandlingen gäller om framhävandet av aristokratiens program att synpunkten långtifrån är ny. Men den drives hos förf. på ett alltför ensidigt sätt och under ständigt indragande i diskussionen av historiska och politiska sammanhang, som icke höra dit och som förf. ofta icke haft tillräckliga kunskaper om. Vi ha mött exempel härpå i det föregående. Beträffande konungavalmötet 1319 framträder samma fenomen, när förf. överför den självklara och kända tesen om det aristokratiska programmet på frihetsbrevets *formella* uppställning.

Problemet gäller i vilken egenskap brevets utfärdare framträda. Förf. konstaterar: »Under de sista sjuttifem åren har forskningen i huvudsak betraktat rådet som frihetsbrevets utställare.» Att detta icke bestritts, kan möjligen överraska, då rådsherretiteln saknas i brevets namnuppräknin» (s. 250 ff.). Strinnholm, Montelius och Tunberg ha haft uppfattningen att utfärdarna stå i egenskap av rådsherrar. »Påståendet har aldrig motsagts. I Jerker Roséns år 1939 ventilerade avhandling är bilden visserligen mera nyanserad, men även här karakteriseras frihetsbrevets utställare — åtminstone vad brevets tidigare del beträffar — som 'konungens förtroendemän'» (s. 252).

Reservationen »åtminstone vad brevets tidigare del beträffar» innebär i praktiken, att rec. anfört samma argument som förf. mot teorien om rådet som utfärdare. Rec. har dessutom framhållit, att det var meningen att Mats Kettilmundsson skulle bli ledare av

¹ Jfr Rosén, a. a., s. 333: »De båda fräseklassernas främsta målsmän hade sökt gagna sina stånds intressen i anslutning till Birger eller hertigarna. Sedan dessa försvunnit ur spelet, kvarstodo de andliga och världsliga stormännen såsom segrare på valplatsen med de krav, som en gång tagit fast form och som nu kunde hävdas utan hämningar från furstemaktens sida. På valmötet 1319 ha de ömsesidigt garanterat varandras fri- och rättigheter på kungamaktens bekostnad. Medan man betonade det svenska kungadömetts karaktär av valrike, inordnades de aktuella kraven i konungavalets former. Frihetsbrevet, utfärdat av de tidigare politiska motståndarna sida vid sida, ger — om än ofullständigt — besked om den stämning, som i detta avseende behärskat mötet.»

² Jfr Rosén, a. s., s. 339—43, särsk. s. 341, not 23, F. Lagerroth, Den svenska landslagens författning, s. 96 f.

förmyndarstyrelsen (jfr förf. s. 253). Det innebär också, att rec. och förf. på förhand äro helt överens om i vilken egenskap utfärdarna stå i brevets *senare* del, då de avge löfte till Mats Kettilmundsson att bistå honom i hans ämbetsförvaltning; de äro sina stifts och lagsagors representanter och avge sina löften till förmyndarstyrelsens ledare.

Det nya i förf:s tolkning av frihetsbrevet gäller utfärdarnas ställning i brevets *tidigare* del. I överensstämmelse med tesen om det aristokratiska programmet äro utfärdarna för förf. alltigenom — och alltså även här — att betrakta såsom ett »privat stormanna-förbund» (s. 254). Men hur stämmer detta med brevets formella uppställning? Utfärdarna, ordnade efter stift och lagsagor i den ordning, dessa medverkade vid konungavalet, lovade på dagen för valet att »bevara och försvara de iura, libertates, priuilegia et consuetudines antiquae, som tillkomma alla och envar av Sveriges rikets män och kyrkor». De gjorde det »*nomine regis nostri eiusdem*, qui nondum ad annos etatis legitime peruenit». Nog torde det vara berättigat, att här tala om utfärdarna såsom formellt uppträdande på konungens vägnar, i egenskap av »konungens förtroendemän».

»Bildens» av frihetsbrevets utfärdare måste med andra ord vara »nyanserad» av den enkla anledningen, att utfärdarna icke stå i samma egenskap genom hela brevet. På den omyndige konungens vägnar — och såsom ersättning för myndig konungs valed — avge de först löften till den församlade menigheten. Sedan byta utfärdarna roll: »Efter det att så förträffliga och angenäma friheter sålunda tillerkänts hela rikets menighet och man lovat, att de skola obrottsligen hållas», så lova de Mats Kettilmundsson sitt bistånd. Här stå utfärdarna såsom representanter för sina stift och lagsagor. Förklaringen till utfärdarnas dubbla roll av konungens förtroendemän och representanter för stift och lagsagor ligger — såsom rec. tidigare utförligare betonat¹ — däri, att frihetsbrevet är uppställt efter mönster av edsutväxlingen mellan konung och folk på kungavalet. Om man förbiser detta, lösrycker man brevet ur ett väsentligt sammanhang.

Den företagna granskningen har varit utförlig, även om den kunnat fortsättas mycket längre. Det har syntes nödvändigt att betona, att om man, såsom förf. gjort, vill följa en eller flera faktorer under ett längre tidsavsnitt — något som i och för sig är värt all uppmuntran — detta icke får ske på ett sådant sätt, att man ständigt måste tvivla på tillförlitligheten av meddelade fakta. Till sist må framhållas, att Jägerstads avhandling icke saknar idéer,

¹ Rosén, a. a., s. 338 f.

som kunde blivit fruktbringande. Vad den saknar är säker metod, när idéerna skola prövas på källor och litteratur, samt en inträngande analys icke endast av akterna utan också av de situationer, i vilka akterna tillkommit.

Jerker Rosén.
